

KRITISKE BEMÆRKNINGER TIL PROFESSOR VINDING KRUSES FILOSOFI

Af JØRGEN JØRGENSEN

SOM bekendt vakte det en del opsigt, da prof. *Vinding Kruse*¹⁾ med kun henvend et aars mellemrum udsendte to digre værker af rent filosofisk indhold: »Erkendelseslæren og Naturvidenskabens Grundbegreber«²⁾ og »Erkendelse og Vurdering«³⁾. Da han herved blandt meget andet ogsaa kom ind paa betragtninger, der vedrører nationaløkonomiske principspørgsmaal, herunder det af *Max Weber* og *Gunnar Myrdal* rejste krav om en vurderingsfri beskrivelse af de sociale fænomener, er det forstaaeligt, at redaktionen af nærværende tidsskrift har ønsket at bringe sine læsere en fagkyndig bedømmelse af de to bøger. De følgende bemærkninger er et forsøg paa at imødekomme dette ønske.

Naturligvis var det ikke blot i exoteriske krese, V. K.s publikationer vakte opsigt. Ogsaa blandt filosofferne tiltrak det sig betydelig opmærksomhed, at en juridisk professor viste saa stor interesse for deres fag, at han vilde ofre den tid og møje paa det, som udarbejdelsen af to saadanne bøger kræver. Som arbejdspræstation kunde de ikke undgaa at virke imponerende. Men desuden havde filosofferne en anden og mere tungtvejende grund til at interessere sig for dem. Forholdet er nemlig det, at filosofien i løbet af de sidste halvhundred aar gang paa gang har modtaget værdifulde impulser fra fagvidenskabelig side, — ja, man kan maaske sige, at de vigtigste nyere filosofiske fremskridt væsentligt skyldes saadanne impulser. Især har matematikere (f. ex. *Peano*, *Frege*, *Poincaré*, *Hilbert*, *Brouwer*) og fysikere (f. ex. *Helmholtz*, *Mach*,

¹⁾ I det følgende betegnet ved V. K.

²⁾ 1941; i det flg. citeret som I.

³⁾ 1942; i det flg. citeret som II.

KRITISKE BEMÆRKNINGER TIL PROFESSOR VINDING KRUSES FILOSOFI

Af JØRGEN JØRGENSEN

SOM bekendt vakte det en del opsigt, da prof. *Vinding Kruse*¹⁾ med kun henvend et aars mellemrum udsendte to digre værker af rent filosofisk indhold: »Erkendelseslæren og Naturvidenskabens Grundbegreber«²⁾ og »Erkendelse og Vurdering«³⁾. Da han herved blandt meget andet ogsaa kom ind paa betragtninger, der vedrører nationaløkonomiske principspørgsmaal, herunder det af *Max Weber* og *Gunnar Myrdal* rejste krav om en vurderingsfri beskrivelse af de sociale fænomener, er det forstaaeligt, at redaktionen af nærværende tidsskrift har ønsket at bringe sine læsere en fagkyndig bedømmelse af de to bøger. De følgende bemærkninger er et forsøg paa at imødekomme dette ønske.

Naturligvis var det ikke blot i exoteriske krese, V. K.s publikationer vakte opsigt. Ogsaa blandt filosofjerne tiltrak det sig betydelig opmærksomhed, at en juridisk professor viste saa stor interesse for deres fag, at han vilde ofre den tid og møje paa det, som udarbejdelsen af to saadanne bøger kræver. Som arbejdspræstation kunde de ikke undgaa at virke imponerende. Men desuden havde filosofjerne en anden og mere tungtvejende grund til at interessere sig for dem. Forholdet er nemlig det, at filosofien i løbet af de sidste halvhundred aar gang paa gang har modtaget værdifulde impulser fra fagvidenskabelig side, — ja, man kan maaske sige, at de vigtigste nyere filosofiske fremskridt væsentligt skyldes saadanne impulser. Især har matematikere (f. ex. *Peano*, *Frege*, *Poincaré*, *Hilbert*, *Brouwer*) og fysikere (f. ex. *Helmholtz*, *Mach*,

¹⁾ I det følgende betegnet ved V. K.

²⁾ 1941; i det flg. citeret som I.

³⁾ 1942; i det flg. citeret som II.

Einstein, Bohr, Eddington) ved analyser af deres fags fundamentale forudsætninger eller »grundlag« paa mange maader kastet lys over erkendelsesteoretiske problemer og begreber. For kultur- og aandsvidenskabernes vedkommende har man imidlertid i det store og hele maattet savne en tilsvarende befrugtning, omend der indenfor enkelte omraader har været gjort lovende tilløb. For retsvidenskabens vedkommende kan saaledes i skandinavisk litteratur henvises til arbejder af *Ross* og *Olivecrona*, hvori begreber som »pligt«, »lov«, »ret«, »ejendomsret« m. v. har været underkastet en filosofisk analyse. Da resultaterne heraf imidlertid endnu næppe kan siges at have ført til fuld afklaring, var det med betydelige forventninger, jeg gav mig i kast med V. K.s omfangsrige bøger, idet jeg formodede i disse at finde en juridisk fagvidenskabsmands forsøg paa at klare retsvidenskabens hovedbegreber og grundforudsætninger, hvorved der formentligt vilde være kastet lys over etikkens problemer paa lignende maade som f. ex. *Freges* og *Hilberts* undersøgelser har kastet lys over logikkens og *Poincarés* og *Bohrs* over naturerkendelsens. Men desværre maa jeg tilstaa, at jeg i denne henseende blev meget skuffet. I stedet for at benytte sin særlige fagkundskab og fagtræning til at analysere og afklare de i retsvidenskaben implicerede filosofiske begreber saasom lov, ret, rettighed, pligt, ansvar, skyld, skade, straf, interesse, løfte m. v., har V. K. nemlig foretrukket at fordybe sig i den fagfilosofiske litteratur for herudfra at forsøge at give en fagfilosofisk redegørelse — ikke for retsvidenskabens, men først for naturvidenskabernes (navnlig fysikkens og kemiens) og dernæst for etikkens og æstetikens grundlag. Og paa disse omraader har han efter mit skøn blot givet et afskrækkende eksempel paa, hvor galt det kan gaa, naar en fagmand uden fornødne forudsætninger indlader sig paa kritik af et andet fags omraade. Tiltrods for det for en amatør højst anerkendelsesværdige omfang af hans litteraturlæsning og for hans utvivlsomme interesse for emnet er det — hvad der naturligvis er ligesaa undskyldeligt som forstaaeligt — ikke lykkedes ham at erhverve sig et saadant overblik over den nyere filosofiske udvikling og en saadan indsigt i dens problembehandling, at han har kunnet drøfte den med den alsidighed og skønsomhed, som man nutildags maa kræve af en bedre fagmand paa filosofiens yderst komplicerede omraade. Hans hele problemstilling og problemdrøftelse er i høj grad traditionsbunden og for nogle partiers vedkommende fortærsket, for andres forvirret. Derfor kan filosofferne desværre næppe hente noget væsentligt ud-

bytte ved at studere hans filosofiske bøger, som de formodentlig selv kunde have skrevet baade kortere og bedre, hvis det ikke havde været gjort i forvejen af den forrige generation udfra dens forudsætninger og standpunkt, som V.K. i hovedsagen indtager. Betegnende er det i denne henseende, at han mener, at erkendelsesteorien (og iøvrigt filosofien i det hele) den dag i dag i hovedsagen ikke er kommet videre end for to hundrede aar siden. Han hævder gentagne gange og for fuldt alvor, at »medens det 19. og 20. Aarhundrede med Rette kan rose sig af sine store Sejre i Naturvidenskab og Teknik, saa har den kritiske Erkendelseslære i denne Maskinernes Tidsalder ingen væsentlige Fremskridt gjort« (I, 191. — Saml. I, 16, 17, 32, 180, 186, 269, 272 og II, 83, 94, 99, 101, 155 m. fl.). Hvorledes dette hans syn paa den nyere og nyeste filosofi hænger sammen med hans ejendommelige opfattelse af filosofiens — og navnlig erkendelsesteoriens — opgave vil formentligt fremgaa af det følgende.

For overblikkets skyld vil det være hensigtsmæssigt at begynde med et skematisk rids af V.K.s tankegang, der ikke just udmærker sig ved klare hovedlinjer, men som formentligt kan siges at forløbe i fire etapper, nemlig:

- 1) et forsøg paa at vise, at den hidtidige erkendelsesteori er endt eller konsekvent maa ende i skepticisme og negativisme;
- 2) et forsøg paa at vise, at den hidtidige erkendelsesteoris argumentation er cirkulær og dens resultater derfor intetsigende;
- 3) et forsøg paa at give en ny »begrundelse« af erkendelsesteorien;
- 4) et forsøg paa at give en ny »begrundelse« af videnskabelig erkendelse og af etisk og æstetisk vurdereren.

I det følgende skal jeg lidt nærmere omtale disse etapper hver for sig, men vil til læserens orientering forudskikke den bemærkning, at V.K.s bestræbelser i alle fire henseender forekommer mig forfejlede og delvist komplet misvisende: erkendelsesteorien er nemlig ikke endt i skepticisme og negativisme, og dens argumentation er ikke cirkulær, hvorimod V.K.s forsøg paa at give nye »begrundelser« af videnskab, etik og æstetik hverken er klare eller acceptable. Dette skal jeg nu i al korthed prøve at vise, idet jeg begynder med hans opfattelse af erkendelsesteoriens opgave.

I.

I den første af de ovennævnte bøger (I, 16 — og næsten ligelydende II, 103) skriver V. K. følgende:

»Erkendelseslæren maa, hvis den opfattes rigtigt, have til Opgave at være samtlige Fagvidenskabers almindelige Del, idet den kritisk skal undersøge 1) de Grundbegreber, hvormed alle Fagvidenskaber i deres Undersøgelser arbejder. Disse Grundbegreber er navnlig følgende: Rum og Tid, Lighed og Forskel, Aarsag og Virkning, Forandring, Bevægelse, Stof og Kraft. Men gennem Undersøgelsen af disse, al Erkendelses Grundbegreber maa Erkendelseslæren forsøge at finde og bestemme 2) den menneskelige Erkendelses Grænser.«

Som en ganske foreløbig beskrivelse af erkendelsesteoriens opgave kan denne udtalelse i al sin ubestemthed nogenlunde accepteres. Men den trænger unægtelig i høj grad til en nærmere præcision, som man forgæves søger hos V. K. Saaledes forsømmer han helt at analysere og definere, hvad han mener med sine egne to grundbegreber »erkendelsens grundbegreber« og »erkendelsens grænser«. Om de sidste faar man overhovedet ingen præcis besked udover, at det af hans hele fremstilling synes at fremgaa, at han — som saa mange andre før ham — mener, at vi »intet kan vide« om, hvad han kalder »den ydre Verden« og heller intet om den »inderste«, »indre Verden«: Jeget, sjælen eller hvad han nu kalder den. Og hvad angaar grundbegreberne faar vi kun den anførte samling af eksempler præsenteret: »Rum og Tid, Lighed og Forskel etc.«. Men hvorfor netop disse ord skal betegne grundbegreber, siger han intet om, saalidt som han angiver noget kriterium paa, hvad et »grundbegreb« er for noget. Eksemplerne synes ret vilkaarligt udplukkede, og man kan ad libitum supplere dem med mangfoldige andre, f. ex. ting og egenskab, relation, existens, liv, bevidsthed, erkendelse, sandhed, selvmodsigelse, følgerelation, begreb, del og helhed, fænomen, objektiv, subjektiv, indre, ydre o. s. v. o. s. v. Kort sagt: der er i virkeligheden ingen ende paa grundbegrebernes række, og uden nærmere begrundelse forstaar man ikke, hvorfor V. K. netop har valgt dem, han har. Paa den anden side har han naturligvis lov til kun at interessere sig for disse og negligere alle de andre. Men skæbnesvangert er det, at han ved sin behandling af dem selv benytter et stort antal termini, som han ikke giver nogen nærmere bestemmelse af, og hvis ubestemthed faktisk gang paa gang gør hans tankegang uklar og til tider ligefrem forvirret. Saadanne vildledende termini er f. ex. »Bevidsthed«, »ydre Verden« og »indre Verden«, »psykisk«, »subjektiv« og

»objektiv«, »Begrundelse«, »Viden« m. m. m. I det følgende skal jeg anføre eksempler, der viser den forvirring, disse begrebers ubestemthed har afstedkommet hos V. K., men foreløbig fortsætter jeg kommentaren til det ovenstaaende citat om erkendelsesteoriens opgave.

Værre end ubestemtheden i den nævnte opgave-beskrivelse er det, at V. K. i sin følgende fremstilling synes at operere udfra en helt anden forestilling om erkendelsesteoriens opgave. Det, han foretager sig, er nemlig kun i ringe grad at analysere de af ham valgte grundbegreber, men derimod at prøve, om visse antagelser er »bevislige« eller ej, — dog uden at sige, hvad han mener med »bevislig«. Saadanne antagelser, som han vidt og bredt diskuterer er f. ex. antagelsen af, at der eksisterer en omverden (»ydre Verden«); at aarsagssætningen (som iøvrigt i flæng formuleres forskelligt, f. ex. I, 65 og I, 84) gælder; at jeget eksisterer; at erkendelsen er gyldig; at erkendelsen har grænser o. lign. Og han kommer herved til det resultat, at ingen af disse antagelser kan »bevise«, hvoraf han drager den slutning, at erkendelsesteorien principielt »ikke er kommet af stedet«, siden disse antagelsers ubevislighed blev hævdet af de klassiske engelske empirister, især *Berkeley* og *Hume*. Men heraf fremgaar det, at V. K. i virkeligheden ræsonnerer udfra den forudsætning, at filosofien har den opgave at bevise, resp. modbevise, saadanne antagelser som de nævnte og ikke blot at undersøge erkendelsens grundbegreber og grænser. En saadan opfattelse af erkendelsesteoriens opgave har han naturligvis ogsaa lov til at nære: som historisk definition af erkendelsesteorien, d. v. s. som beskrivelse af de emner, der i ældre tid hovedsageligt beskæftigede filosoferne, kan man nogenlunde acceptere den. Men som Udtryk for n u t i d e n s problemstilling og bestræbelser er den ganske vildledende. Man har nemlig efterhaanden indset, at det er forfejlet og haabløst at prøve paa at diskutere — eller blot eentydigt formulere — de paagældende antagelser uden paa forhaand at have analyseret og defineret de termini (»begreber«) der indgaar i dem, altsaa termini som »eksistens«, »omverden«, »aarsag«, »gyldighed«, »jeg«, »erkendelse«, »grænse« m. v. I virkeligheden forudsætter V. K.s opfattelse af erkendelsesteorien (og iøvrigt af filosofien i det hele taget), at disse termini er analyserede og definerede, og til syvende og sidst er analysen af dem baade langt vanskeligere og langt vigtigere end beviserne, resp. modbeviserne, for de omtalte antagelser, thi antagelserne følger saa at sige umiddelbart af de-

finitionerne, naar først disse er formulerede. Naar man først veed, hvad man mener med »existens« og »omverden«, saa er det ikke vanskeligt at afgøre, om omverdenen eksisterer eller ej, — og paa samme maade med de øvrige antagelser. Derimod er det i virkeligheden ganske ørkesløst at diskutere antagelserne uden at have defineret de i dem indgaaende begreber, idet man da kan snakke side op og side ned uden at det er muligt at præcisere, hvilken mening ens udtalelser har. Udfra forstaaelsen af dette forhold, som aabenbart ikke stod de ældre filosoffer helt klart, omend de lejlighedsvis røber, at det dæmrer for dem, er de videnskabeligt arbejdende filosoffer i nutiden mere og mere kommet til at lægge vægten paa analysen af meningen med (d. v. s. anvendelsen af) de termini (»begreber«), som uden nærmere undersøgelse og definition anvendes i fagvidenskabernes, idet de ukritisk er overtaget fra dagliglivets sprogbrug og tænkemaade. En tidssvarende definition af filosofien maa derfor bl. a. indeholde bestemmelsen: analyse og definition af videnskabernes, herunder filosofiens egne (og iøvrigt ogsaa dagliglivets), grundbegreber, d. v. s. de begreber, som ikke analyseres og/eller defineres i de paagældende videnskaber, men tages for »givne« eller »bekendte«. Herved er det naturligvis klart, at disse grundbegreber skifter efterhaanden som fagvidenskabernes definitioner ændres under deres fremadskridende udvikling, og at grænsen mellem filosofi og fagvidenskab forskydes i tidens løb — hvilket iøvrigt blot er et andet udtryk for det forhold, at der slet ikke er nogen skarp og permanent grænse mellem dem, saalidt som mellem fagvidenskab og dagliglivets verdensopfattelse og sprogbrug. I ældre filosofi snakkede man ofte frem og tilbage om nogle af disse grundbegrebers gyldighed, rækkevidde, objektivitet eller subjektivitet m. v., men uden at underkaste sine egne termini en tilstrækkelig kritisk analyse, og derfor kom der kun ret uklare resultater ud af det, hvorfor enighed naturligvis sjældent opnaaedes. Paa den anden side førte diskussionen dog lidt efter lidt til en voxende — omend bestandig provisorisk — afklaring, og heri maa man efter mit skøn se filosofiens fremskridt, der ikke mindst i dette aarhundrede er iøjnefaldende, og som netop skyldes, at man bevidst har gjort afklaringen til hovedformaal og analysen til hovedmetode. De videnskabeligt arbejdende filosoffer i nutiden vender derfor ikke alene deres kritiske analyse mod fagvidenskabernes grundbegreber, men ogsaa mod deres egne, og grundskaden ved V. K.s filosofien forekommer mig

netop at ligge deri, at han aabenbart slet ikke har faaet øjnene op for vigtigheden heraf, men frejdigt og haandfast kritiserer fagvidenskaberne uden at analysere eller præcisere grundlaget for sin kritik. Dette kan synes saa meget mærkeligere, som han ellers utrætteligt bebrejder saavel filosoffer som naturvidenskabsmænd, at de forsømmer at indtage en kritisk holdning overfor deres egne forudsætninger. Han opstiller endogsaa som »det mest fundamentale af alle« problemer følgende:

»Naar Erkendelseskritikken, som vi har set, konsekvent er naaet til det for al Viden og videnskabelig Erkendelse negative Resultat, at denne Erkendelse overhovedet ikke kan bevises eller begrundes, saa er selv dette for al Videnskab tilintetgørende Resultat jo naaet gennem en Tankeproces. Men hvad er denne Proces for en Tænkning; hvori bestaar den, og er den uangribelig? Erkendelseslærerne, baade i det 18., 19. og 20. Aarhundrede, har glemt at underkaste deres egen erkendelseskritiske Tankeproces en Undersøgelse og en kritisk Prøvelse. Vi maa imidlertid søge frem til en Kritik af Kritikken . . .« (II, 85).

Skønt denne summariske fordømmelse er alt andet end træffende, indeholder den dog i hvert fald et program, der vækker forventning om, at V.K. selv vilde prøve at gennemføre en saadan kritik — ogsaa af hans egne forudsætninger. Men desværre realiserer han det paa en saadan maade, at hans generelle indvendinger i højere grad kan rettes mod ham selv end mod dem, han sigter paa. Han fortsætter i virkeligheden blot den traditionelle fremgangsmaade uden at se, at det er selve den gamle problemstilling og de traditionelle termini, der trænger til kritik. Hans mærkværdige blindhed paa dette punkt fremgaar maaske allertydeligst deraf, at han om den retning indenfor moderne filosofi, der mere end nogen anden har bidraget til fremskridtet i analyse af filosofiens og fagvidenskabernes grundbegreber har kunnet skrive følgende: »Den nyere filosofiske Retning, den saakaldte logiske Empirisme er jeg fuldt fortrolig med, hvad Noterne til mine filosofiske Bøger viser, men jeg mener ikke, at denne Retning har kastet noget væsentligt nyt Lys over Erkendelsens Grundproblemer« (se »Fysisk Tidsskrift«, 40. Aargang, 1942, s. 135, anmk.). Til dette kan jeg kun sige, at de omtalte noter viser, at V.K. ingenlunde er »fortrolig« med denne retning, men tværtimod kun har et meget overfladisk kendskab til den, — og at hans mening om dens betydning blot vidner om, at han ikke har forstaaet, hvorfor og hvordan den moderne filosofi ved at

videreudvikle de spirer og tilløb til filosofisk analyse, som faktisk fandtes hos det 18. aarhundredes store filosoffer, er kommet langt ud over deres almindelige problemstilling og metode.

I det følgende skal jeg nu gennem omtale af nogle eksempler i al korthed vise, hvor forvirret og uholdbar V.K.s filosoferen er, idet jeg paa forhaand bemærker, a) at jeg af pladshensyn maa begrænse mig til visse punkter af principiel betydning og bl. a. ganske overlader diskussionen af fysikkens grundbegreber til fysikerne, der allerede har taget bestemt afstand fra V.K.s udviklinger desangaaende, og b) at jeg for en stor del maa formulere mine indvendinger med V.K.s egne uklare termini, som det naturligvis indenfor denne artikels rammer ikke er muligt at analysere og definere paa en tilfredsstillende maade. —

Som udgangspunkt vælger jeg et stykke, der staar II, 82—83 og som kan siges kort at resumere hovedresultatet af den specifikt erkendelsesteoretiske del af I. Det hedder her:

»Den nye Erkendelselære i det 18. Aarhundrede og dens kritiske Prøvelse af vor Aands Evner til at erkende Universet endte . . . i det Resultat, at vi ikke magter at erkende en Verden uden om os. Selv de, der som *Locke* og *Kant* antog en Ding an sich, erkendte, at dennes virkelige Natur, Tingenes indre Bygning og Forbindelsen mellem deres Egenskaber er os fuldstændig ukendt. Men selv Antagelsen af en ydre Verden kunde konsekvent ud fra *Lockes* egne Forudsætninger ikke fastholdes, som *Berkeley* og *Hume* paaviste; og det samme gjaldt *Kants* Antagelse. Sondringen mellem en ydre og en indre Verden faldt bort, og alt i Verden er derfor til syvende og sidst kun vore egne Oplevelser, Sansefornemmelser, Forestillinger, Følelser af Lyst og Ulyst. Og det gør i saa Henseende hverken fra eller til, om vi betragter Tingene som Komplexer, vi sammensætter af Sansefornemmelserne som Elementer — saaledes som *Locke* og hans Efterfølgere gjorde — eller vi betragter Tingene som Helhedsindtryk, vi senere skelner ud i forskellige Sansefornemmelser eller Egenskaber — efter den nyere Helheds- (eller Gestalt-) Psykologi. Vi kommer i begge Tilfælde ikke udenfor os selv, vore Sans eindtryk, ikke til noget Bevis for ydre Tings Eksistens. Det 19. og 20. Aarhundredes Erkendelsesteori, der ikke har ydet nogen særlig ny, selvstændig Indsats, har bekræftet de fire store Erkendelsekritikers negative Resultater . . .«.

Af dette maa man jo faa det indtryk, at ovenstaaende giver en korrekt oversigt over den opfattelse, som næres af alle eller flertallet af moderne erkendelsesteoretikere. Men dette er virkelig ganske misvisende. For ikke at tale paa et anonymt flertals vegne og for ikke at overtage ansvaret for ethvert udsagn fra dettes medlemmer, skal jeg nøjes med at antyde mit eget syn paa disse ting,

idet jeg tilføjer, at jeg i alt væsentligt tror mig i overensstemmelse med flertallet af førende erkendelsesteoretikere i nutiden. Først og fremmest vil jeg da sige, at jeg paa ingen maade kan gaa med til, at konsekvensen af *Lockes* og hans efterfølgeres erkendelsesteori er, at »vi ikke magter at erkende en Verden uden om os«. Hvis en filosof (og var det end selvste *Berkeley*) kommer og fortæller mig, at den skrivemaskine, som jeg i øjeblikket skriver paa, i virkeligheden ikke er udenfor mig, men indeni mig, saa kan jeg deraf kun slutte, at han tager ordene »udenfor« og »indeni« i en anden betydning end jeg selv og andre dødelige, og ingen nok saa subtil argumentation fra hans side kan overbevise mig om det modsatte. Og hvis han fortsætter, at skrivemaskinen blot er et kompleks af egenskaber der atter blot er sansefønmelser, saa kan jeg ogsaa deraf kun slutte, at han tillægger ordene »ting«, »egenskab« og »sansefønmelse« andre betydninger end jeg og andre dødelige gør. Det, som *Locke* og hans efterfølgere har vist, er ingeniunde, at tingene og omverdenen ikke eksisterer udenfor os, eller at vi ikke kan vide noget om deres ydre existens og beskaffenhed, men derimod, at vi med ordene »omverden« og »ting« fornuftigvis ikke kan mene uerfarbare eller uiagttagelige »Dinge an sich«. Ganske vist har de ikke selv været klare over, at dette er den eneste rimelige konsekvens af deres undersøgelser, men netop dette er et af de punkter, hvor den nyere erkendelsesteori har bragt en væsentlig ny indsigt, som har ført til, at man har vendt sin kritik mod sine egne filosofiske termini i stedet for naivt at bruge dem til at »bevise« aabenbare absurditeter. Jeg kender ingen moderne erkendelsesteoretiker der vil paastaa, at der eksisterer en »Ding-an-sich«-verden, eller at vi ikke kan vide, om en saadan verden eksisterer eller ej; men jeg kender mange, som vil hævde, at antagelsen af en saadan beror paa en elementær misforstaaelse, til hvis opklaring netop *Lockes* og hans efterfølgeres filosofi har bidraget væsentligt, tiltrods for at de ikke selv havde gjort sig denne konsekvens klar. At give en detaljeret undersøgelse af deres argumentation er naturligvis umuligt paa dette sted. Men til illustration af den moderne opfattelse og kritik af dem kan jeg dog ganske kort henvise til, at *Berkeleys* paastand: at tingene kun er »ideas« i min bevidsthed, blot er et misvisende udtryk for, at tingene er genstande for min bevidsthed — eller rettere: at jeg har bevidsthed om tingene; og heraf følger naturligvis hverken, at tingene rumligt er indeholdt i mig (eller i min »bevidsthed«, »sind« eller »sjæl«), eller at de kun eksisterer, naar jeg har bevidsthed om

dem. Spørgsmaalet om tingenes existens uafhængigt af mig og min bevidsthed om dem, er ikke et spørgsmål om existensen af uerkendelige »Dinge an sich«, men om, hvorvidt de ganske dagligdags ting eksisterer, ogsaa naar jeg ikke er mig dem bevidst, — altsaa f. ex. om min skrivemaskine eksisterer, naar jeg selv er ude af stuen. Og dette spørgsmaals kerne ligger i, hvad jeg mener med ordet »eksisterer«, som faktisk i dagliglivet bruges saadan, at maskinen maa siges at existere, ogsaa naar hverken jeg eller andre iagttager den eller tænker paa den. Saameget kan i hvert fald siges med sikkerhed, selvom den videregaaende analyse af meningen med (d. v. s. anvendelsen af) ordet »eksisterer« synes højst kompliceret. — Endvidere er det klart, at vi aldrig iagttager ting uden egenskaber, og forsaavidt har *Locke* og hans efterfølgere ret i, at saadanne egenskabsløse ting eller »substanser bagved egenskaberne« ikke eksisterer i nogen dagligdags betydning af ordet »eksisterer«. Men deraf følger jo ingenlunde, at ordet »ting« ikke har en dagligdags betydning, som det kan være af interesse at analysere, og at ting meget vel kan siges at existere i denne dagligdags betydning. Problemet er ikke: Eksisterer der ting eller ej? — men: Hvad mener vi, naar vi siger, at der eksisterer ting? — Endelig kunde man give *Hume* ret i, at vi aldrig iagttager noget »indre baand« eller nogen »nødvendig forbindelse« mellem aarsag og virkning, og at vi ikke kan bevise, at de hidtil konstaterede konstante successioner mellem fænomenerne vil bestaa i fremtiden, uden at det dermed vilde være sagt, at ordene »aarsag« og »virkning« ikke har nogen analyserbar og definerbar mening (d. v. s. anvendelse) i dagliglivet og i videnskaben: de bruges faktisk, og det gælder blot om at finde ud af, hvorledes de bruges, d. v. s. under hvilke omstændigheder de bruges, d. v. s. hvad de ifølge den herskende sprogbrug betegner. Og her synes det, som om *Humes* berømte analyse ikke paa alle punkter er holdbar. — Kort sagt: de tre store engelske erkendelsesteoretikere har ingenlunde bevist det, som V. K. tror, de har bevist, og som de maa se selv troede at have bevist; men de har bidraget til at vise, at disse filosofiske forestillinger om omverden, substanser, aarsagsforbindelser m. v. er kimæriske, og at det forsaavidt er komplet meningsløst blot at spørge om deres genstandes »existens« eller »gyldighed«; og samtidig har de givet stødet til de nyere undersøgelser af, hvilken betydning man maa tillægge ord som »omverden«, »ting«, »aarsag« m. v. for at disse ord kan finde anvendelse, og konsekvent anvendelse, ved beskrivelsen af fænomenerne.

Af det ovenstaaende vil det formentlig yderligere fremgaa, at det er i højeste grad misvisende, naar V. K. skriver, at »Sondringen mellem den ydre og indre Verden faldt bort, og alt i Verden er derfor til syvende og sidst kun vore egne Oplevelser, Sansefornemmelser, Forestillinger, Følelser af Lyst og Ulyst« (II, 83). Noget saadant vil neppe nogen moderne erkendelsesteoretiker hævde. Konsekvensen af Lockes og hans efterfølgeres filosofi er nemlig ingenlunde, at sondringen mellem en ydre og en indre verden maa falde bort, men derimod, at denne sondring maa opfattes *anderledes*, end (V. K. tror, at) *Locke* og nogle af hans efterfølgere gjorde, forsaavidt de opfattede den som en sondring mellem en »Ding-an-sich«-verden og de erkendende menneskers bevidsthedsindhold. Selvom man sætter »bevidsthedsindhold« lig med »oplevelser« (eller »fænomener«), saa maa modsætningen mellem »ydre« og »indre« verden defineres saadan, at den falder *inden for* bevidsthedsindholdet, som i saa fald ikke paa nogen forstaaelig maade kan siges at være indeholdt i eller lokaliseret i noget menneske — eller overhovedet i nogetsomhelst. Eller *anderledes* udtrykt: efter daglig sprogbrug kan »indre« kun defineres i modsætning til »ydre«, og det er akkurat ligesaa sikkert, at vi oplever »ydre« som »indre« fænomener i denne dagligdags forstand. Hos *Berkeley* og V. K. øges forvirringen imidlertid derved, at de tager »indre« i betydningen »psykisk« og »ydre« i betydningen »materiel«, hvorved førstnævnte troede at kunne vise, at hele verden er af »psykisk« eller »aandelig« natur, hvilket naturligvis kun har nogen mening, hvis man har defineret modsætningen mellem »psykisk« og »materiel« paa en saadan maade, at det kan afgøres, om et givet fænomen er psykiskt eller materielt, hvilket atter forudsætter, at der kan konstateres en saadan modsætning, idet hele kunststykket ellers blot bestaar i en vilkaarlig udvidelse af *benævnelsen* »psykisk« til at omfatte alle fænomener, d. v. s. alt, hvad man kan opleve. Til syvende og sidst beror forvirringen hos V. K. vist paa, at han har overset, at ordet »oplevelse« er tvetydigt, idet det *dels* kan betegne oplevelsesprocessen (oplevelsen qua bevidsthedsproces), *dels* genstanden for oplevelsesprocessen. Men denne sidste behøver paa ingen Maade at være »psykisk«, selvom oplevelsesprocessen efter almindelig sprogbrug er det. Samme tvetydighed ligger i betegnelsen »sansefornemmelse«, naar man — som V. K. — anvender denne *baade* om sanseprocessen i det sansende menneske og om de sansede fænomener (blaat, rødt, rosenduft etc.). De sansede

fænomener er oftest ydre, og hvad man plejer at kalde »materielle« (f. ex. udstrakte, tunge eller lette, varme eller kolde o. s. v.), medens sanseprocessen er en foreteelse i det sansende individ (hvilket dog ingenlunde udelukker, at den er udenfor et andet individ, der undersøger det sansende individs sanseprocesser). Alle disse distinktioner er noget udviklede, og jeg kan ikke her fordybe mig i dem, men maa henvise interesserede læsere til min »Psykologi paa biologisk Grundlag«, især kap. V—VIII. Jeg haaber imidlertid, at ovenstaaende i hvert fald har vist, at man ikke uden videre kan anvende disse i filosofien saa mangetydige ord uden at risikere at havne i absurditeter. Og ligeledes haaber jeg, at det af ovenstaaende fremgaar, at der ingensomhelst grund er til at beklage, at saavel de ældre som de nyere erkendelsesteoretikere har taget dem op til analyse. Resultatet heraf kan da ogsaa kun karakteriseres som »negativt« i den samme forstand, hvori man kan sige, at efterforskningen efter cirklens kvadratur eller efter de vises sten kan siges at have ført til et negativt resultat. Forholdet er jo det, at omverden, ting, aarsagsforhold m. v. i den forstand, i hvilken man kan sige, at de er upaaviselige (eller »ubevislige« som V. K. jævnligt skriver), er blotte kimærer — eller rettere: ordene »omvenden«, »ting«, »aarsagsforhold« m. v. er i denne forstand tomme ord, der intet paaviseligt betegner, og hvis fiktive genstandes existens det derfor er ligesaa meningsløst at ville bevise som modbevise, — ikke, som V. K. tror, fordi vi ikke kan vide, om de eksisterer eller ej (i saa fald vilde der virkelig være grund til at tale om skepticisme), men fordi vi kan vide, at antagelsen af deres existens er uden angivelig mening. Dette, forekommer det mig, er et saare positivt og betydningsfuldt resultat af moderne erkendelsesteoretikers forskninger, og hvis V. K. havde gjort sig det klart, kunde han have sparet sig mange bekymringer og hele den misforstaaede kritik, som han har rettet baade mod det 18. og det 20. aarhundredes erkendelsesteoretikere.

Forholdet er nemlig det, at V. K. ingenlunde — trods sin store og velbegrundede veneration for *Locke* og hans efterfølgere — er villig til at acceptere deres resultater, saaledes som han opfatter dem. Tvertimod har han set det som sin opgave at kritisere dem sønder og sammen — formentlig for derved at bane vejen for mere »positive« resultater. Dette fremgaar af den anden etappe i hans filosofi: hans »Kritik af Erkendelseskritikken«, som jeg nu vender mig til.

II.

V. K.s kritik af de »hittidige« erkendelsesteoretikere gaar kort udtrykt ud paa, at

»de alle, baade *Locke*, *Berkeley*, *Hume* og *Kant* i det 18. og Erkendelseskritikerne i det 19. og 20. Aarhundrede, uden at være sig det bevidst, i selve deres Kritik af vor Erkendelse benytter og bygger paa de selv samme Grundforestillinger, som deres egen Undersøgelse ender med at erklære for subjektive eller uanvendelige paa det Omraade, hvorpaa de selv anvender dem« (II, 87, — cfr. II, 154).

Hvad V. K. bebrejder erkendelsesteoretikerne er altsaa, at de paa en eller anden maade er gaaet cirkulært frem i deres kritik af antagelsen af en »Ding-an-sich«-verden, af en »substans bagved egenskaberne«, af »et indre nødvendigheds-baand mellem aarsag og virkning« o. s. v. Men desværre har han ikke angivet noget kriterium paa denne formentlige cirkularitet (som *Leonard Nelson* iøvrigt forlængst i sin »Ueber das sogenannte Erkenntnisproblem« (1904) har exploiteret paa en langt skarpsindigere og klarere maade), og hans specielle diskussioner af dens forekomst er i hovedsagen saa prægede af hans almindelige erkendelsesteoretiske begrebsforvirring, at de rammer helt ved siden af og derved ganske ødelægger de relativt smaa og begrænsede muligheder, der virkelig er for at paavise cirkulære ræsonnementer. Naturligvis maa jeg ogsaa her begrænse mig til visse hovedpunkter, men vælger ligesom ovenfor, da det gjaldt V. K.s opfattelse af den moderne erkendelsesteoris stilling til de klassiske problemer, et par eksempler af principiel betydning.

For klarhedens skyld vil jeg begynde med ganske kort at sige, at V. K.s kritik i alt væsentligt bygger paa en uholdbar anvendelse af evnepsykologiske betragtninger. Skematisk gaar den nemlig ud paa, at *Locke* og hans efterfølgere i deres kritik af erkendelsen benytter de samme »erkendeevner«, hvis produkter de kritiserer og stempler som »subjektive«. Forsaavidt synes V. K. altsaa at mene, at enhver selvkritik ophæver sig selv: har man eengang opdaget, at man har set forkert, saa er »synsevnen« diskvalificeret til ved nærmere eftersyn at korrigere fejlen; har man eengang opdaget, at man har tænkt forkert, saa er »tænkeevnen« diskvalificeret til ved nærmere eftertanke at korrigere fejlen; — eller omvendt: hvis man benytter »synsevnen« til at korrigere sig selv, saa kan man aldrig vide, om man har set galt eller ej, og hvis man benytter »tænkeevnen« til at korrigere sig selv, saa kan man aldrig

vide, om man har tænkt galt eller ej. Stillet op i denne skarphed er princippets uanvendelighed formentligt indlysende, — alt afhænger jo af, hvad man mener med at se eller tænke »galt«. Men i de konkrete anvendelser, som V.K. gør af det, er sagen ikke saa let at gennemskue, og det er forsaavidt forstaaeligt, at han har kunnet tro, at hans kritik er dræbende. Hvad der forvirrer ham er først og fremmest, at han ikke skelner mellem den erfarbare ydre verden og den uerfarbare »Ding-an-sich«-verden, som er en blot kimære. Derfor tror han, at erkendelsesteoretikernes paaavisning af, at begreber som »lighed«, »forskell«, »rum«, »tid«, »aarsag« m. v. ikke har gyldighed for den kimæriske »Ding-an-sich«-verden, samtidigt maa afskære dem fra at anvende disse begreber paa erfaringsverdenen, specielt sanseverdenen, saaledes at en saadan anvendelse af dem maa betragtes som inkonsekvent. F. ex. mener han, at fordi *Locke* har hævdet, at »relationsideerne«, f. ex. »lighed« og »forskell«, ikke er modtaget passivt fra en »Ding-an-sich«-verden, men maa anses for »inventions of our mind« (eller moderne udtrykt: er subjektivt betingede), saa er det utilladeligt, at han anvender dem til at konstatere ligheder og forskelle mellem vore sansefornemmelser og vore forestillinger, — som om denne anvendelse ikke helt og holdent falder indenfor erfaringsverdenen og intet har med »Ding-an-sich«-verdenen at gøre. Hvad han med rette kunde bebrejde *Locke* var, at han (noget vaklende) oprettholdt antagelsen af en »Ding-an-sich«-verden, men ingenlunde, at han anvender realitionsideerne paa sanse- og forestillingsverdenen. Eller for at tage et andet eksempel: V.K. tror, at fordi *Hume* hævdede, at forestillingen om en »nødvendig forbindelse mellem aarsag og virkning« ikke stammer fra sanseiagttagelse, idet denne kun viser os konstante succesionsforhold, saa er det inkonsekvent, at han anvender aarsagsbegrebet til forklaring af selve dette begrebs fremkomst hos os, — som om der er den ringeste inkonsekvens i først at kritisere et begreb, dernæst erstatte det med et andet og bedre og saa anvende dette sidste til at forklare det førstes fremkomst (*Hume* forklarede jo fremkomsten af troen paa nødvendige aarsagsforbindelser ved vane-dannelser, altsaa ved konstante successioner). Mange uklarheder og fejltagelser kan man bebrejde disse ældre filosoffer, men den cirkulære tankegang, som V.K. paadutter dem, er ingenlunde nogen uomgængelig konsekvens af deres standpunkt, men konstrueret af V.K. selv, fordi han ikke gør de distinktioner, som netop de ældre filosofers fejltagelser viser nødvendigheden af,

og som der desuden ogsaa faktisk findes tilløb til hos dem. Hans kritik af dem minder om forsøg paa at reparere et dameur ved hjælp af grovsmedeværktøj og grovsmedekræfter, og han opdager ikke, at han i virkeligheden ødelægger hele urværket i stedet for at finde og rette fejlene i det. En udførlig udredning af hans mange misforstaaelser vilde kræve meget mere plads, end hans egen fremstilling tager, og jeg maa derfor afstaa derfra. Især vil det indenfor et rimeligt sideantal være helt umuligt at paavise, hvor forfejlet hans opfattelse af *Kants* — i sig selv flertydige — erkendelsesteori er. Men jeg haaber dog ved ovenstaaende bemærkninger at have antydet et par udgangspunkter for en kritik af denne erkendelseskritikkens kritiker: fordi visse begreber er ugyldige i een betydning, behøver de ikke at være det i en anden; og fordi de er uanvendelige paa eet omraade, behøver de ikke at være det paa et andet. En mere indgaaende redegørelse herfor vilde imidlertid kræve omfattende paavisninger af de forskellige betydninger af mangetydige ord som »subjektiv« og »objektiv«, »indre« og »ydre«, »psykisk« og »materiel«, »bevidsthed« o. m. a., der af V. K. benyttes paa en endnu mere forvirrende maade end tilfældet var hos de ældre filosoffer. Derimod vil spørgsmaalet om cirkulariteten kunne belyses lidt yderligere ved nogle bemærkninger om V. K.s eget forsøg paa en nybegrundelse af erkendelsesteorien, og til dette spørgsmaal vender jeg mig nu.

III.

V. K. rejser II, 165—166 problemet: »Er en Erkendelse af Erkendelsen, er en Erkendelsens Kritik af Erkendelsens Grundbegreber og Grænser overhovedet mulig? Hvorledes kan Erkendelsen kritisere sig selv?«, — og han besvarer dette gamle spørgsmaal saaledes:

»Dette er, saa vidt jeg kan se, kun muligt, fordi den menneskelige Erkendelse ikke beror paa en enkelt Evne, et enkelt Erkendemiddel, men paa et Samspil mellem en Række forskellige Evner eller Erkendemidler. Vor Erkendelse beror saaledes paa, at vi kan sanse, at vi kan faa en Række kvalitative Sanseindtryk, Farve, Lyd, Tryk o. l.; men den beror ogsaa paa den Evne, at vi kan orientere os i disse Indtryk gennem Rum og Tid; den beror endvidere paa den Evne, at vi kan opfatte Forskel og Lighed mellem Indtrykkene, og at vi herigennem og paa anden Maade kan finde visse lovmæssige Sammenhæng mellem Indtrykkene. Hvis den menneskelige Erkendelse kun bestod af en enkelt, usammensat Evne, vilde al Erkendelseskritik eller Erkendelseslære være umulig. Men netop fordi vor Erkendelse

bestaar af en hel Række af forskellige Erkende-Evner eller Midler, groft kaldet Sansefølelser og Relationer, er det muligt at belyse og undersøge nogle ved Hjælp af andre og at finde deres Begrænsning indbyrdes. Men det vanskelige Problem er at udfinde den rette Metode for denne interne Kritik. Det er det vanskeligste Problem i hele Erkendelseslæren.«.

Her har vi grundtanken i V.K.s forsøg paa en nybegrundelse af erkendelsesteorien: erkende-evnerne eller -faktorernes gensidige indbyrdes kritik og korrektion. Tanken om en saadan gensidig afstivning af de enkelte faktorer, der indgaar i erkendelsesprocessen, er jo ikke ny, men den faar hos V.K. unægtelig en ejendommeligt udformning, idet han paa den mærkværdigste maade sammenblander dels argumenter og erkende-evner, dels psykologiske erkendeprocesser (»vor Opfattelse af Forskel og Lighed« og »vor Opfattelse af lovmæssige Sammenhæng«) og visse genstande for erkendelse (»Tiden« og »Rummet«) samt visse fænomengrupper (»vore Sanseiagttagelser og de saakaldte indre Oplevelser«) med hinanden. Han ser ikke, at det fører til haabløst roderi, hvis man sammenblander og sidestiller *genstanden* for erkendelse med de processer i os, som fører til, at vi erkender denne genstand, og at forvirringen øges, hvis man yderligere sammenblander og sidestiller disse emner med de *sansciagttagelser*, der ved en særlig fortolkning fra vor side bliver fremtrædelsesformer for eller egenskaber ved genstandene. I virkeligheden er hans fremstilling mig saa uforstaaelig, at det er mig umuligt i nogenlunde korthed at give et begreb om den, og jeg maa derfor nøjes med til yderligere belysning af dens mærkværdighed at anføre følgende lille tilfældigt valgte prøve. V.K. skriver (II, 175—176):

»Det, der har bragt den største Forvirring i Erkendelsesproblemet, er, at *Hume* og *Kant* og Erkendelseslæren efter dem begik den metodiske Fejl at anse vor Opfattelse af Lighed og Forskel og visse andre fundamentale Erkende-Evner for subjektive, for at ligge i os (som relations, der er inventions of our mind, som subjektive Verstandesformen), skønt denne Paastand er ubevislig og uden Mening«.

Overfor en saadan udtalelse, hvis laxte formulering er typisk for hele bogen, maa jeg undrende spørge: Er vor opfattelse af lighed og forskel en erkende-evne? Og ligger vor opfattelse og vore erkende-evner ikke i os? Men er dette ensbetydende med, at det vi opfatter, f. ex. forskel og lighed, ogsaa ligger i os? Er lighed og forskel det samme som vor opfat-

telse af lighed og forskel? Er det en metodisk fejl at mene, at vore erkende-evner ligger i os? Hvad er i saa fald en metode? Mente *Kant* virkelig, at vore forstandsformers subjektivitet udelukkede, at der findes ligheder og forskelle i erfaringsverdenen udenfor os, — eller var det ikke alene den kimæriske »Ding-an-sich«-verden, som vore erkende-former ikke kunde have gyldighed for? Ansaar *Kant* i det hele taget vore forstands-former for erkende-evner i os? Saamange — og i fortsættelse af dem mange flere — spørgsmaal rejser sig ved læsningen af blot nogle faa linjer, og citatet er som sagt typisk, hvorfor jeg haaber, læseren vil indse, at det er praktisk talt umuligt at give et forstaaeligt referat af V. K.s fremstilling eller at diskutere den i korthed. Læsningen af den minder mig om en vandring paa mosegrund: overfladen ser tilforladelig ud, men saasnaart jeg træder fastere til, giver den efter, og jeg kan ikke faa fast bund under fødderne. Om V. K. selv forbinder nogen klar mening med sine langtrukne udviklinger veed jeg ikke, men han har i hvert fald ikke udtrykt den saadan, at jeg har kunnet finde den. Trods sin sprogligt-journalistiske letlæsthed er denne bog en af de mest uforstaaelige, jeg i lange tider har læst, og det er forsaavidt ørkesløst at skrive mere om den. Men da V. K. selv gaar videre med sit begrundelses-forsøg, idet han prøver at vise, at der gives et fælles grundlag for erkendelsen paa den ene side og den etiske og æstetiske vurderer paa den anden, vil det dog for fuldstændighedens skyld være paakrævet at tilføje et par bemærkninger om denne fjerde og sidste etappe i hans tankegang.

IV.

I rigtig (omend ikke klart indrømmet) erkendelse af, at man hverken kan begrunde vor erkendelses sandhed eller usandhed ved at henvise til, at vi aldrig kan erkende noget uden at anvende vore erkende-evner (der selv kun kan defineres som erkende-evner, hvis man i forvejen veed, hvad erkendelse er, d. v. s. hvad ordet »erkendelse« betyder, d. v. s. hvilke kriterier paa erkendelse der faktisk anvendes), spørger V. K., om »Videnskaben« da kan begrundes ad anden Vej (II, 222). Og han mener at kunne besvare dette spørgsmaal bekræftende ved at søge tilbage til menneskenes formentlige motiv til »al vor Erkendelse«. Herved ræsonnerer han spekulativt som følger: Erkendelses-faktorerne »skaber« virkeligheds-begrebet, men »alle vore Erkendelses-Faktorer kan vi kun

være naaet til og kan kun begrundes ved, at Menneskeheden gennem hele sit Liv har følt den relativt største Tilfredsstillelse ved at anvende netop disse Erkendelses-Faktorer« (II, 227). Med andre ord: vort virkelighedsbegreb er dannet, fordi det har bragt menneskeheden den relativt største tilfredsstillelse, og dets dannelse har været mulig, fordi den menneskelige natur

»har en Evne til fremefter at vælge de Forbindelser af Sansefønmelser, der giver Følelse af Tilfredsstillelse, og undgaa dem, der giver Utilfredsstillelse eller Smerte Vi ligesom føler os frem mellem Sansefønmelsernes mange Forbindelser, skelkende ud og sammenlignende dem, der giver Lyst eller Smerte, og uvilkaarligt vælgende derimellem de første, mere og mere planmæssig gennem de lovmæssige Rækker. Det er vanskeligt at finde et Ord for denne kombinerede psykiske Proces, denne Grund-Oplevelse eller Grund-Indstilling overfor Tilværelsen. Men man kunde maaske danne Ordet: Fremføling. I denne ligger som i en fælles Kim Spiren til al menneskelig Erkendelse og al menneskelig Handling. Vi fornemmer og føler os frem i Tilværelsen, instinktivt undgaaende eller afværgende Smerten og søgende Tilfredsstillelse, først og fremmest af livsvigtige Behov« (II, 228).

Hertil er nu meget at sige, men jeg maa begrænse mig til følgende: a) Da den saakaldte »Fremføling« forudsætter, at der er noget at føle sig frem i, noget at vælge og vrage imellem, maa det virkelighedsbegreb, den fører til, omfatte saavel de utilfredsstillende som de tilfredsstillende muligheder (hvadenten man nu med V. K. vil kalde dem »Sansefønmelser« eller ej), hvis man da ikke ganske vilkaarligt vil begrænse nævnte begreb til kun at omfatte de første, hvilket er i eklatant strid med almindelig sprogbrug. b) Selve »Fremfølingen« er et yderst tvivlsomt og vagt begreb; det synes mig brygget sammen af det populære instinkt-begreb, Bergsons »élan vital«, det mangetydige intuitionsbegreb og de populærfilosofiske begreber om fantasi og gætning, ligesom den fremfølende adfærd eller opførsel neppe kan skelnes fra dyrepsykologiens »trial and error«, hvis nærmere beskaffenhed er genstand for megen diskussion blandt psykologerne. Da V. K. slet ikke har drøftet forholdet mellem sin »Fremføling« og alle disse andre beslægtede emner og derfor heller ikke har paavist dets forskel fra disse, kan jeg ikke andet end betragte det som en sammenrodning af dem alle og ser ikke, at det paa nogen maade bidrager til afklaring af problemet om, hvorvidt der til grund for menneskenes (og alle andre organismers) adfærd og andre livsyringer findes et enkelt »motiv« eller ej. c) Selve den tanke, at

det er tilfredsstillelsen, der bestemmer menneskenes adfærd, forudsætter, at der gives behov, som søges tilfredsstillende, og disse behov ligger forsaavidt »dybere« end tilfredsstillelsen, idet de betinger, hvad der vil fremkalde tilfredsstillelse og hvad ikke. Derfor er det overfladisk psykologi at standse ved tilfredsstillelsen og ikke gaa videre til en undersøgelse af behovene. d) Antagelsen af, at de menneskelige erkendelses-faktorer skulde være et produkt af menneskehedens følen-sig-frem gennem tilværelsen («Sanse-fornemmelserne») i tidernes løb er i princippet blot *Machs* anvendelse af Darwinismen paa erkendelsespsykologiens omraade, men kan (selvom der skulde være noget rigtigt i den indenfor visse omraader, hvilket kan diskuteres) aldrig føre til en erkendelsesteoretisk begrundelse af, at det ad denne vej vundne virkelighedsbegreb paa nogen maade stemmer med den virkelighed, som forudsættes, nemlig: organismerne med deres behov og den øvrige tilværelse, som de skal føle sig frem igennem. Hvis menneskehed under sin fremfølende udvikling virkelig kun havde »valgt« (II, 235) de erkende-evner, hvis anvendelse gav tilfredsstillelse, og hvis det som virkelighed kun havde accepteret de produkter af disse evner, som gav tilfredsstillelse, saa vilde den efter alle solemærker at dømmes hurtigt være gaaet til grunde, al den stund de smertebringende og skadevoldende paavirkninger i saa fald vilde være ladet upaaagtede som værende uvirkelige. Men til syvende og sidst er alle disse betragtninger irrelevante, naar det drejer sig om at begrunde videnskabens mulighed eller gyldighed som videnskab, thi i forhold til dette problem er spørgsmaalet om menneskehedens motiver til at dyrke og udvikle videnskab ganske uvedkommende, og dette mener jeg ogsaa gælder V.K.s forsøg paa at begrunde videnskaben ved hjælp af den saakaldte »Fremføling«.

Og akkurat paa samme maade forholder det sig, saavidt jeg ser, med hans forsøg paa at benytte »Fremfølingen« til en begrundelse af etikken og æstetikken. Tankegangen er her analog med den ovenstaaende: Menneskehed har — skønt »hele vor Tid er en Opløsningens Tid, baade moralsk, æstetisk, politisk og alment aandelig« (II, 243) i tidernes løb »følt« og »eksperimentet« sig frem til visse moralske og æstetiske værdier som »uundværlige for Menneskehedens Eksistens og Fremgang« (II, 247) og derfor »bør« disse værdier anerkendes som ligesaa velbegrundede som matematikkens og fysikkens sætninger, — thi ogsaa disse »bør« ifølge V.K. til syvende og sidst anerkendes, fordi de ifølge

tusindaarig erfaring »hindrer menneskelige Lidelser og fremmer Livets Opretholdelse og Vækst« (II, 245). V.K. synes her ganske at overse, at matematikken og fysikken akkurat ligesaa godt kan anvendes til at skade som til at gavne menneskeheden, og at sandheden af de matematiske og fysiske sætninger intetsomhelst har at gøre med deres gavnlige eller skadelige anvendelser. Og hvad specielt de etiske og moralske værdier angaar, har han ikke set, at han ved sin »begrundelse« ingenlunde har »bevist« deres sandhed eller deres almengyldighed, men blot i sin argumentation har forudsat, at menneskehedens tilfredsstillelse og fremgang (hvad det saa nærmere beset vil sige) er eller bliver accepteret som grundværdi. Det hele er i virkeligheden ligesaa banalt som velment, og det hverken løser eller bidrager til at løse det indenfor filosofien vidt og bredt diskuterede problem om etikens grundelse. Dette problem kan neppe, — hvad V.K. synes at mene, — klares ved den i »Fremfølings«-teorien foretagne udviskning af distinktionen mellem »virkelighed« og »værdi«, mellem »Væren« og »Skullen« (II, 233), som V.K. jo iøvrigt faktisk forudsætter, saasnt han hævder, at ikke alt (i filosofien og verden i det hele) er, som det (efter hans mening) bør være, — men formentligt alene ved en langt dyberegaaende analyse af begrebet »værdi« end den hidtil præsterede. Uforstaaeligt er det mig da ogsaa, naar V.K. overfor *Max Webers* og *Gunnar Myrdals* hævden af nødvendigheden af indenfor nationaløkonomien at tilstræbe en vurderingsfri beskrivelse af de økonomiske fænomener indvender, at

»Virkelighedsbegrebet dybest set er et Vurderingsbegreb, idet det helt og holdent beror paa denne menneskelige Evne til Skelnen og Sammenligning og til Opfattelse af lovmæssige Sammenhæng, og disse Evner i dybeste Instans overhovedet kun kan begrundes derved, at de gennem hele Menneskehedens Fremføling og Fremarbejde gennem Aar Millioner har vist sig nødvendige til Afværgelse af Farer for Menneskeslægten og til Tilfredsstillelse af de vitale Behov for denne, kort udtrykt til Menneskenes Gavn og Udvikling, den øverste Værdi, der ligger bag og begrunder al Videnskab, alt Samfund, al menneskelig Stræben og Kultur. Der er følgelig kun en Gradsforskel, ingen Væsensforskel mellem de saakaldte beskrivende eller teoretiske og de saakaldte anvendte eller praktiske Videnskaber, mellem Videnskaber som Fysik og Kemi og de tekniske Videnskaber, der er Anvendelser af førstnævnte, mellem Fysiologi og Psykologi og Lægevidenskab, Retsvidenskab, Nationaløkonomi, al Samfundsvidenskab. I sidste Instans er al Videnskab praktisk eller anvendt Videnskab« (II, 520).

Udover det allerede anførte er hertil bl. a. at bemærke, at spørgsmaalet om, hvorvidt virkelighedsbegrebet »dybest set« er et vurderingsbegreb eller ej, synes mig irrelevant m. h. t. problemet om, hvorvidt nationaløkonomiens beskrivelse af de økonomiske fænomener skal være vurderingsfri eller vurderingsbetonet: ved en vurderingsfri beskrivelse forstaar *Myrdal* jo groft sagt blot en beskrivelse, der er uafhængig af de enkelte økonomers individuelle (personlige, »subjektive«) vurderinger og ønsker, medens han slet ikke diskuterer, om der muligvis til grund for det fælles (inter-subjektive, »objektive«) virkelighedsbegreb, som benyttes, naar der er tale om de økonomiske fænomeners virkelighed, ligger en vurdering eller ej. Og dertil kommer, at anvendt videnskab ingenlunde — som V. K. synes at mene — er det samme som vurderingsvidenskab (hvis en saadan er mulig): de anvendte videnskaber bestaar af hypotetiske, men vurderingsfri, sætninger af formen: »Hvis du vil naa det og det resultat, saa maa du bære dig saadan og saadan ad«, medens en vurderingsvidenskab desuden maatte bestaa af kategoriske vurderings-sætninger af formen: »Dette skal du ville«, »Dette er godt, resp. slet« o. lign. For saavidt rammer V. K.s indvending helt ved siden af *Myrdals* opfattelse, ganske uanset om virkelighedsbegrebet »dybest set« er et vurderingsbegreb eller ej.

Vender man sig dernæst til de etiske grundsætninger, som V. K. formulerer, synes de ogsaa lidet epokegørende. De lyder i al deres enkelhed: »1. at Menneskets Sundhed og Erhvervsdygtighed fremmes gennem Karakterudvikling, og 2. at Mennesker ikke skader hinanden indbyrdes« (II, 245). Skønt begge disse sætninger har indikativisk form, skal de formentligt opfattes som imperativer, — ellers turde den første være højst omtvistelig og den sidste rentud inacceptabel. Og i saa fald rejser sig bl. a. spørgsmaalene: Hvorfor skal jeg fremme andres sundhed og erhvervsdygtighed, f. ex. mine fjenders og konkurrenters? Ja, hvorfor skal jeg fremme min egen sundhed og erhvervsdygtighed, hvis jeg foretrækker at nyde livet og tage de eventuelle konsekvenser deraf? Og hvorfor skal jeg undlade at skade dem, som skader mig? Dette kan ikke begrundes ved en henvisning til, at efterfølgelsen af disse imperativer i det lange løb har gavnet menneskeheden, thi hvorfor skal jeg sætte menneskehedens gavn over min egen? Dette er blot nogle enkelte af de mange spørgsmaal, som fører til problemet om etikkens begrundelse, men til besvarelse af det leder man forgæves efter vejledning i V. K.s tykke bog. I virke-

ligheden hviler V. K.s etik — som al anden etik, der ikke nøjes med at beskrive faktiske sæder, skikke og vurderinger — paa postulater saasom: »Sundhed og erhvervsdygtighed bør tilstræbes« og »Du maa ikke, medmindre højere hensyn kræver det, skade dine medmennesker«. Dette gælder ogsaa hans fremstilling af den sociale etik, hvis »Maal« han udtrykker ved ordet »Retfærdighed«, der efter hans opfattelse indeholder fire »forskellige, særlige Underbegreber«:

»1. Retfærdighed er, at Mennesker ikke skader hinanden uden højere Grund

2. Retfærdighed er, at ethvert Menneske faar den Virksomhed eller Stilling i Samfundet, som Menneskets Karakter og Evner gør det særlig egnet til, og ikke den Virksomhed eller Stilling, hvortil Vedkommende er uegnet.

3. Retfærdighed er, at ethvert Menneske faar den Løn for sit Arbejde, som ud fra hele Samfundets Interesser er det rigtige Vederlag netop for dette Arbejde.

4. Retfærdighed er, at ethvert Menneske bidrager til de Foranstaltninger af Samfundet, der sker til Afværgelse af fælles Farer eller er til fælles Gavn for alle.« (II, 371).

Disse sætninger er naturligvis blot definitioner af, hvad V. K. — i vidtgaaende overensstemmelse med almindelig sprogbrug — forstaar ved ordet »retfærdighed«; men de indeholder intetsomhelst bevis for, at retfærdighed i de anførte fire betydninger er noget, der bør tilstræbes. Dette er efter som før V. K. et aabent spørgsmaal, hvadenten der faktisk hersker udbredt enighed derom eller ej. Og hvad værre er: De anførte definitioner er alle ubestemte i den forstand, at de ikke angiver noget kriterium paa, a) hvornaar der foreligger »højere grund« til at skade et menneske, eller b) hvornaar et menneske er »egnet« til en virksomhed eller stilling, eller c) hvilket vederlag der er det »rigtige« for et bestemt arbejde, eller d) hvilke farer og hvilken gavn der er »fælles« for alle. Selvom der skulde være almindelig enighed om, at retfærdighed i de fire betydninger er ønskelig, vil der dog kunne være vild uenighed om, hvordan retfærdigheden skal realiseres eller fyldestgøres i konkrete tilfælde. Specielt gælder dette ogsaa i de nationaløkonomisk interessante særtilfælde, som V. K. anfører, idet han til belysning af den tredje betydning af »retfærdighed« skriver, at »det er uretfærdigt, at A som en Virksomheds Indehaver selv tager Størstedelen af Fortjenesten i Virksomheden og giver de deri ansatte en til deres Arbejde og til Forholdet mellem deres og hans Indsats altfor lav Løn, eller,

at en Trust eller et Kartel ved at opnaa Monopol paa en Virksomhed tiltvinger sig Priser af de andre Borgere i Samfundet, der ikke staar i det rette Forhold til de Priser eller Lønninger, der ydes de andre Samfundsmedlemmer for deres respektive Arbejder og Indsats, naar denne sammenlignes ud fra Samfundets Interesser med Trustens eller Kartellets Indsats« (ibid). Selv blandt de mennesker, som i hovedsagen kan tiltræde denne udtalelse, vil der kunne være stor uenighed om, hvornaar lønnen er »altfor lav« (hvorfor skriver V. K. iøvrigt »altfor«?), og hvornaar monopolpriserne »ikke staar i det rette Forhold til de Priser eller Lønninger, der ydes de andre Samfundsmedlemmer for deres respektive Arbejder og Indsats«. Her kan man virkelig sige, at etikken »ikke er kommet af stedet« ved formuleringen af denne alment kendte og anerkendte forskrift, som selv kun er begrundet i en definition og et postulat. Paa anden maade kan etiske forskrifter sikkert heller ikke begrundes, men det har V. K. ikke indset. Han tror, at erfaringen om en forskrifts gavnlighed i fortiden kan begrunde, at man bør følge den i fremtiden, uanset om man accepterer det formaal, den tjener. Men spørgsmaalet om etikens begrundelse angaar netop bl. a., hvilke formaal man bør sætte sig, og dette kan formentlig aldrig afgøres udfra erfaringer om tidligere opnaaede resultater. At menneskene hidtil har søgt tilfredsstillelse og fundet forskellige fremgangsmaader til opnaaelse deraf, kan f. ex. ikke begrunde, at de fortsat bør stræbe efter tilfredsstillelse. Formaålet maa altid postuleres, og at det ene postulat er »rigtigere« eller »bedre« end det andet, har ingen hidtil kunnet vise — heller ikke V. K.; ja, det er vist ikke engang afklaret, hvad »rigtigere« eller »bedre« her kan betyde. I en vis forstand kan dette siges at være et negativt resultat; men samtidigt er det en positiv og vigtig opdagelse at konstatere, at sagen forholder sig paa denne maade. Herved kan man nemlig føres til at opgive haabløse forsøg paa at bevise det ubevislige og i stedet vende sig til frugtbare opgaver saasom f. ex. at nalyser og definere forskellige alternative formaal og at finde veje og midler til deres opnaaelse. I virkeligheden synes noget saadant ogsaa at have foresvævet V. K., idet han har skitseret »et Forsøg til en eksperimentel, klinisk Etik« (II, 527—541); men han tror samtidigt at have givet en empirisk begrundelse af, at visse formaal er de eneste acceptable, hvilket ifølge det foregaaende er umuligt, og jeg maa derfor anse hans forsøg paa at begrunde etikken for strandet.

Og ganske paa samme maade gaar det med hans »begrundelse« af æstetikken, som jeg imidlertid efter det foregaaende anser det for unødvendigt at komme nærmere ind paa, da V.K. paa dette omraade end ikke indlader sig paa at formulere bestemte forskrifter for, hvordan malere skal male deres malerier, musikere komponere deres musikstykker, digtere skrive deres digte, romaner og skuespil m. v. Hvor lidet gennemtænkte og vage hans stærkt personligt prægede udtalelser er paa dette omraade, kan man selv overbevise sig om ved at læse kapitlet om den æstetiske vurdering, som er det næstsidste i bogen, der afsluttes med et kapitel om »Den sidste Syntese. Verden og Menneskelivet«, som i sin korthed intet nyt bringer og paa mig virker ret paa-klisset. —

Hermed vil jeg nu slutte denne artikel, vel vidende at jeg i den praktisk talt udelukkende har vendt mig kritisk mod V.K.s to ovennævnte filosofiske bøger. Men naturligvis kan der ogsaa siges et og andet anerkendende om dem, naar man tager i betragtning, at det er en amatør, der har skrevet dem. Under hensyn til den urimeligt gunstige presse-omtale, de har faaet, har jeg imidlertid fundet det rigtigst ikke ved at tage forbehold overfor de sparsomme enkeltheder, der adskiller sig fordelagtigt fra helheden, at forflygtige min afgjort negative bedømmelse af dem. Min mening er, at disse bøger, og ganske særligt den sidste, fra et filosofisk standpunkt maa karakteriseres som yderst slette, — ja, saa slette, at man kun kan faa et virkeligt indtryk deraf ved selv med vaagen kritik at læse dem i hele deres udflydende bredde. Hvilket jeg herved anbefaler eventuelt interesserede¹⁾.

¹⁾ Anmk. ved korrekturen: Nogle maaneder efter at ovenstaaende artikel var afsluttet har V.K. nu i oktober 1943 udsendt et nyt værk, »Retslæren«, i to bind. Hvorvidt dette indeholder de i indledningen til denne artikel efterlyste analyser af retsvidenskabens grundbegreber, kan jeg ikke udtale mig om, før jeg har studeret det nærmere. Derimod er hans lille bog: »Videnskabens Begrundelse«, som ogsaa er udkommet i oktober 1943, kun et resumé af I og II og giver mig ingen anledning til yderligere bemærkninger.